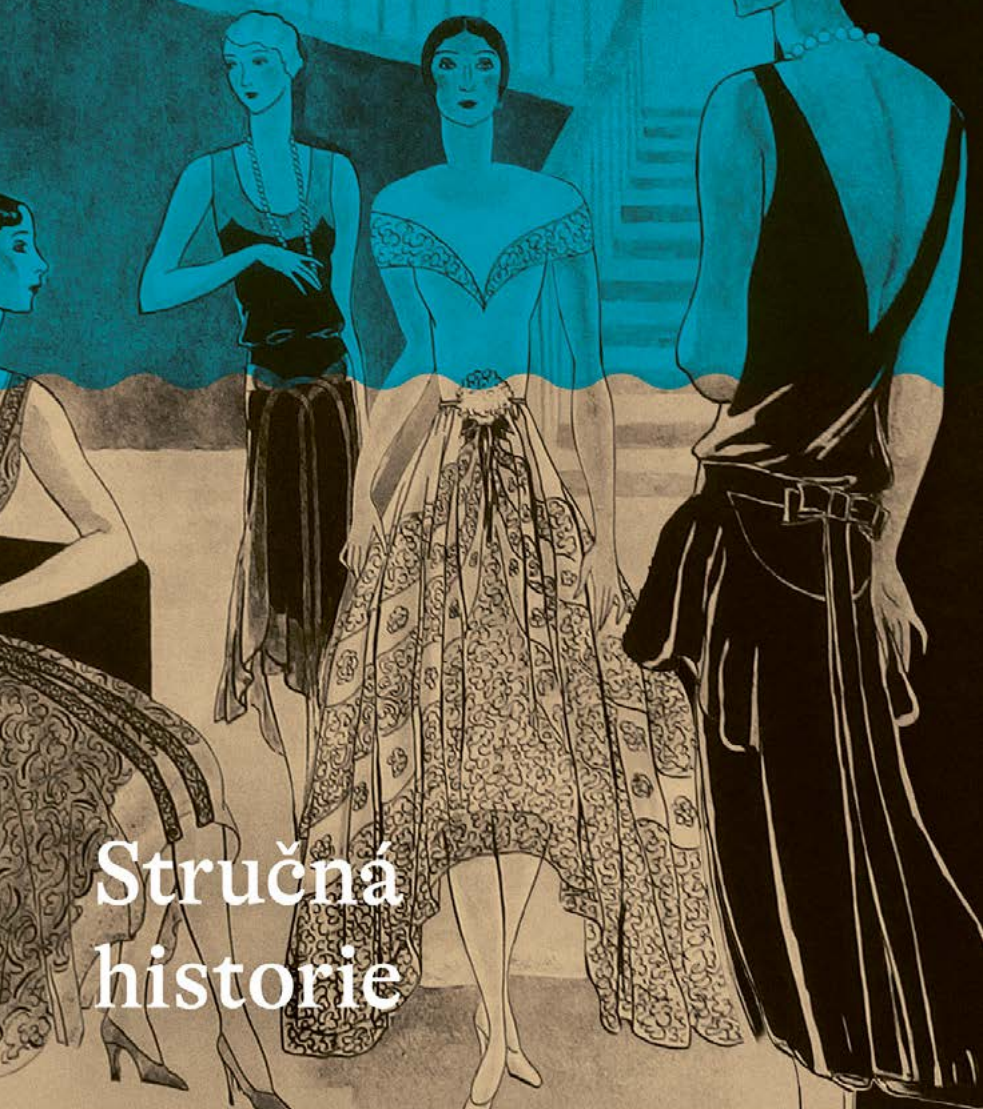

ČESKÁ ŽENA

Milena

Lenderová

Stručná
historie

Česká žena

Vyšlo také v tištěné verzi

**Pa
se
ka**

Milena Lenderová

Česká žena – e-kniha

Copyright © Paseka, 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Česká žena

Milena Lenderová
Česká žena

Stručná historie

Lektorovala prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Copyright © Milena Lenderová, 2025

ISBN tištěné verze 978-80-7637-507-9

ISBN e-knihy 978-80-7637-656-4 (1. zveřejnění, 2026) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-7637-657-1 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)

ISBN e-knihy 978-80-7637-658-8 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

Obsah

Úvod zčásti osobní — 13

1. Privátní žena — 17

Postava příběhu: Eliška Rejčka — 21

Dětství a mládí — 24

Narodit se jako dívka... — 24

Dívčí pueritia aneb Stav panenský — 26

Vzdělání dívek — 28

Dívčí vzdělání doby předmoderní — 28

Reforma „emancipované“ vladařky — 30

Soukromé ústavy — 32

Vyšší dívčí — 34

Hasnerova reforma — 35

2. Manželství a mateřství — 37

Postava příběhu: Marie Magdalena Trčková z Lípy,
„rozšafná hospodyně“ — 41

Manželství — 44

Uzavření sňatku: legislativa — 44

Manželství z rozumu, manželství z lásky — 46

Strategie volby partnera — 47

Sociální bariéry — 51

Rozvod a rozluka — 53

Mateřství — 54

Příchod na svět — 54

Mateřství v reálném socialismu — 56

3. Sexualita a plánované rodičovství — 63

Postava příběhu: Marie Manrique de Lara,
ovdovělá z Pernštejna, provdaná von Mansfeld — 67

Sexualita a manželský život — 69

Sex ve středověku — 70

Bujará renesance a baroko — 71

Dlouhé 19. století: od ruměnce k jeho zániku — 73

První republika: sexualita předmětem zkoumání — 76

Sex budovatele „lepšíh zítřků“ — 78

4. Stáří a vdovství — 81

Postava příběhu: Terezie Riegrová,
mlynářka, vdova, babička — 85

Stáří — 87

Staré ženy — 89

Babičky — 93

Vdovy — 95

Předmoderní vdova — 95

Cesta k „moderní“ vdově — 97

5. Cesta na trh práce — 101

Postava příběhu: Rosalie Řenčová, rozená Hallerová,
ovdovělá Skalická, porodní bába z Kožlan — 105

Práce pro soukromou ženu — 108

Středověk a raný novověk — 108

Profese bez kvalifikace — 112

Služka — 112

Kojná a chůva — 115

Dělnice — 116

První kvalifikace: porodní bába — 119

Konec „soukromé ženy“? — 121

6. Od maturity k univerzitě — 123

Postava příběhu:

MUDr. Mirka Klímová-Fügnerová — 127

Učitelky — 130

Minerva — 134

Univerzita — 136

Lékařky — 138

Ženy ve vědě — 142

Vědkyně v privátním prostoru — 145

7. „Traumata“ ženství — 149

Postava příběhu: Vzporná Lajnerová — 153

Legislativní kontext (ženských) provinění — 155

Vybočení v privátním prostoru — 159

Cizoložství — 159

Vyhnání plodu a interrupce — 161

Infanticidium — 165

Přestupky a zločiny žen ve veřejném prostoru — 168

Rebelky — 168

Radikalizace žen za první světové války — 170

Násilí proti ženám — 173

Domácí násilí — 173

Znásilnění ve veřejném prostoru — 175

Ženy a válka — 179

Sexualizované násilí jako součást válečných konfliktů — 180

Ženy bojující a ošetřující — 183

Závěr — 192

Výběrový seznam literatury — 195

Původ vyobrazení — 201

Úvod zčásti osobní

Je to čtvrt století, co jsem napsala knihu *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století* (rozuměj v 19. století). Název napovídá, že šlo o knížku o ženách. V témže roce vyšly další dvě publikace týkající se ženských dějin, autorkami byly rovněž ženy. Všechny jsme měly za to, že je třeba „psaní o dějinách žen“ nějak legitimizovat, zdůvodnit. Soudě podle ohlasu, jehož se všem publikacím dostalo, to třeba nebylo.

Léta, která následovala, byla v psaní *women history* nesmírně plodná. Nejvíce se dařilo historikům – a hlavně historičkám – raného novověku: s využitím genderové analýzy posunuly o pár kilometrů dál představu o ženských životních cyklech. Zajímavé poznání přinesl výzkum zaměřený na obyvatelky raněnovověkých měst, nejen v Čechách, ale i na Moravě či ve Slezsku. Objevily se mnohé práce věnované dějinám ženské vzdělanosti. Zpracované je téma prvních ženských poslankyň a senátorek či prvních žen ve vědě. Významně pokročilo bádání, které se týká postavení žen po roce 1948, zato období druhé republiky a německé okupace stále představuje pole málo orané.

Historická demografie přiblížila i ty vrstvy společnosti, které dlouho zajímaly jen historiky třídního boje. Medievalisté přišli se svými objevy o ženách městských a urozených

či o dvorské kultuře. Vznikly původní české práce věnované fenoménu starých žen a vdov, v nichž autoři už neuplatňovali jen demografickou metodu, ale využili analýzy pramenů osobní povahy. Nové zkoumání si zasloužily čarodějnice (v následujícím textu je nenajdete, omlouvám se, ale jejich „činnost“ nepokrývá celé *longue durée* dějin žen). Nezapomeňme na práce věnující se ženské práci či dějinám těla a jeho disciplinaci – z pohledu historiků se zatím zajímavější jeví tělo ženské. Rozvíjející se *queer studies* přinesly rovněž řadu pozoruhodných výsledků.

Čtenář jistě postřehl omezený výběr témat. Protože ediční řada *Stručná historie* má pevně daný rozsah, soustředila jsem se především na problémy, které je třeba nadále rozvíjet, a to i za cenu, že základní výzkum je teprve v plenkách. Platí to především pro téma ženy a válka, ženy a násilí. Téma, tak aktuální v současnosti, přímo volá po solidním výzkumu. Vynechala jsem téma ženy a politika, o kterém bylo už mnohé napsáno, a velmi nerada též téma ženy a umění. Čtenář jistě postřehne nestejný rozsah jednotlivých částí a nestejnou pozornost věnovanou jednotlivým tématům a jednotlivým epochám. Tato asymetrie má důvod: jsem historikem 19. století, tam je můj výzkum původní. Jinde jsem se opřela o velmi solidní výsledky jiných badatelů. Jejich práce uvádím v seznamu literatury.

Ptala jsem se, jak to bylo s ženskými životními cykly od středověku do druhé poloviny 20. století. Jak to bylo s manželstvím, mateřstvím, ženskou prací, vzděláním. S ženami rebelkami i ženami oběťmi mužské dominance. Jak se ze *soukromé* ženy stala žena *veřejná*? Snad jsem na tuto otázku částečně odpověděla.

A ještě poznámka na závěr. Asi budu obviněna, že mé feministické přesvědčení není důsledné: ve výčtech (nikoli v konkrétních případech) používám generického maskulina. Tedy nikoli lékaři a lékařky, historici a historičky, učitelé a učitelky atd. Prostým propočtem jsem totiž zjistila, že tato *politická* korektnost text prodlužuje a v posledku čtenáře unavuje. A tak napíšu-li lékaři, myslím též na všechny lékařky, napíšu-li učitelé, míním i záslušnou práci učitelek. Vzpomenou-li historiků, myslím na nás, historičky.

1.

Privátní žena

Malířka Helena Emingerová žila v letech 1858–1940. Portrétovala dívky, stařeny, žebráky a děti. Kreslila je v době, kdy už moudří lidé nepochybovali o tom, že je dětství autonomní a důležitou životní etapou. Sama měla štěstí. Přišla na svět v rodině vzdělaného a hudbymilovného právníka a klavíristky, v níž se nejen synovi (stal se právníkem), ale i třem dcerám dostalo nadstandardního vzdělání: Kateřina byla klavíristka a spisovatelka, Helena malířka a grafička, Julie učitelka

Postava příběhu: Eliška Rejčka

Richenza, narozená 1. září 1288, byla jedinou dcerou polského velkoknížete, od roku 1295 krále Přemysla II. Velkopolského a Rixy Švédské, dcery sesazeného švédského krále Valdemara Birgerssona. V pěti letech ztratila matku – podle některých pramenů ji „v návalu surové vášně“ ubil vlastní manžel. Otec se znovu oženil s Markétou Braniborskou. Malá princezna byla zasnoubena Otovi Braniborskému, synovci své macechy. Podle dobového zvyku měla podstoupit výchovu na dvoře svého ženicha, ten ale v chlapeckém věku zemřel. Zbytek krátkého dětství strávila v cisterciáckém klášteře v Owińskách nedaleko Poznaně, kde byla její teta Anna, starší sestra Přemysla II., abatyší. Zřejmě zde se Richenze dostalo kvalitního vzdělání. A zde se nejspíš dozvěděla o násilné smrti svého otce, jenž byl 8. února 1296 zavražděn spiklenci v polském městě Rogoźně. Zarmoutilo ji to? Otce sotva znala...

V srpnu 1300, ve svých dvanácti letech, byla provdána za ovdovělého českého krále Václava II., o sedmnáct let staršího. Ten sňatkem podepřel svůj nárok na polskou korunu; na názor Richenzy se nikdo neptal. Dětství malého děvčete skončilo. Sňatek zatím naplněn nebyl, Richenza ještě nedospěla, a Václav se do druhého manželství dvakrát nehrnul.

První etapu ženského životního cyklu, panenství, strávila dívka ve společnosti Václavovy tety, vévodkyně Griffiny Haličské, na hradě v Budyni nad Ohří.

Sňatek byl naplněn 26. května 1303, téhož dne byla Richenza v bazilice svatého Víta na Pražském hradě korunována českou a polskou královnou. Při té příležitosti přijala jméno Alžběta, česky Eliška; *Rejčka* je zkomoleninou jejího původního jména. Václav II. zemřel již v červnu 1305, několik dní poté, co Eliška porodila dceru Anežku. Ze sedmnáctileté Rejčky se tak poprvé stala vdova, navíc vdova v ohrožení. Její nevlastní syn Václav III. byl zavražděn v srpnu 1306 a Rejčka se ocitla v nepřízni přemyslovských princezen Elišky Přemyslovny a její sestry Anny, manželky Jindřicha Korutanského. Roku 1306 uspěl v *soutěži* o uprázdněný český trůn Rudolf Habsburský, rovněž vdovec, a vybral si Rejčku za manželku. Po roce manželství opět ovdověla; Rudolf, podle některých kronikářů „zahuben vášnivým milováním“ Eliščiným, zemřel při obléhání Horažďovic. Oba zesnulí manželé na Rejčku štědře pamatovali v odkazech. Jako zástavu obdržela pět východočeských měst, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Poličku a Vysoké Mýto. V sérii válečných konfliktů, které zmítaly zemí, se mladá vdova postavila po bok Habsburků u vědomí toho, že od Přemyslovců, konkrétně od Elišky Přemyslovny, nelze čekat nic dobrého. Tento racionální kalkul se vyplatil i poté, co se Habsburkové museli vzdát nároků na českou korunu. Dvojnásobná vdova si vybudovala alternativní dvůr nejprve v Hradci Králové, poté – od roku 1318 – v Brně. Pro obě města byl její pobyt přínosem. Žila nezávislým politickým (v roce 1316 zasnoubila bez vědomí krále dceru Anežku

polskému vévodovi Jindřichu Javorskému a postoupila mu Hradec Králové coby záruku na dceřino věno), ba i milostným životem (nejšťastnější léta prožila se ženatým Jindřichem z Lipé).

Ze životních etap, které středověká patristika přiřkla ženám, totiž panenství, manželství a vdovství, byla Rejčka nejšťastnější jako dvojitá vdova. Její dětství bylo obdobím po sobě jdoucích traumat, prožitých mezi lhostejnými příbuznými. Stala se nástrojem velmocenských plánů, politickou zástavou. Měla si vůbec komu postěžovat? Jistě nebudeme daleko od pravdy, když prohlásíme, že první etapa v životním cyklu člověka měla nejen ve středověku do ideálu daleko. Zvlášť když se člověk narodil jako dívka. Což platí nejen pro *hradeckou královnu*.

Dětství a mládí

Narodit se jako dívka...

Středověké a raněnovověké útlé dětství, *infantia*, bylo obecně velmi krátké, což platí pro všechny sociální vrstvy. Snad nejkratší bylo v prostředí vládnoucích rodů a nejvyšší šlechty, v případě dívek ještě kratší než u chlapců. Další fáze dětství, *pueritia*, znamenala pro chlapce přípravu na dospělý, profesní život, přičemž škála profesí variovala od orání pole po správu státu. Dívkám se nic takového nenabízelo. Dívčí dětství uzavřel v privilegovaném prostředí časný sňatek nebo odchod do kláštera, ve středních a dolních vrstvách nekompromisní zapojení do práce v domácnosti či jako pomocné síly v řemesle, obchodě a zemědělství. Už reakce okolí na příchod novorozence byla určena jeho pohlavím. Lidé se více radovali z narození chlapce, a to bez ohledu na sociální prostředí, v němž přišel na svět. Porodit syna znamenalo dát společenství *muže, člověka*, rodině dědice trůnu, erbu, polností, dílny, živnosti, podniku či alespoň jména, státu vojáka a poplatníka, později občana a voliče. Porodem dcery přivedla matka na svět tvora, jehož bylo třeba hlídat, pokud možno obvěnit a provdat. Po staletí trvajícím despekt k ženskému novorozenci byl první fází despektu, který měla společnost k ženskému pohlaví obecně. Nejen ve starověku, ale patrně i ve středověku můžeme mluvit